

trabajo necesario, concienzudo y riguroso, que, en definitiva, avala su capacidad investigadora.

Alejandro Martínez Giralt
Institut de Recerca Històrica, Universitat de Girona
 alexandre.martinezgiralt@gmail.com

Guiu Terrena, *Confutatio errorum quorundam magistrorum*, eds. A. Fidora, A. Blasco & C. López Alcalde, en col·laboració amb J. Batalla i R. D. Hughes. Obrador Edendum, Universitat Autònoma de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Universitat Rovira i Virgili: Santa Coloma de Queralt, 2014, 179 pp., ISBN: 978-84-939169-0-9.

Guiu Terrena (*Guido Terreni*, ca. 1270-1342) fou un carmelita nascut a Perpinyà que, durant la segona dècada del segle XIV, escrigué a instàncies del papa Joan XXII una obra certament polèmica a favor de la potestat papal. El rossellonès estudià teologia a París, amb el mestre Godofred de Fontaines, i fou canonista i bisbe de Mallorca i d'Elna. Guiu Terrena escrigué influents tractats, entre els quals destaquen les *Questions quodlibetals* (1313) i la *Concordia Evangeliorum* (1328-1334), com també diversos comentaris a obres aristotèliques, i esdevingué un dels intel·lectuals més destacats de l'Orde del Carme. Recentment s'ha editat la seva *Confutatio errorum quorundam magistrorum* (1327), la qual ocupa el tercer volum de la col·lecció *Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae*, dirigida per Josep Batalla (Fundació Quer Alt i Obrador Edendum) i Alexander Fidora (professor d'investigació ICREA adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona i director executiu de l'Institut d'Estudis Medievals). L'obra ha sigut editada en llatí a cura d'Almudena Blasco (Universitat Autònoma de Barcelona), Alexander Fidora i Celia López Alcalde (Universitat Autònoma de Barcelona); traduït al català a càrrec d'Alexander Fidora, Celia López i Josep Batalla; i a l'anglès per Robert D. Hughes (Lancaster University). El text, fins ara inèdit, és una refutació dels errors de Marsili de Pàdua comesos en l'obra *Defensor Pacis* i, al mateix temps, una reivindicació de la jurisdicció papal sobre els béns temporals de l'Església. L'obra ha sigut publicada en el context d'un projecte d'investigació («Marsili de Pàdua a la Península Ibèrica: de la polèmica a la política imperial», Ministerio de Economía y Competitividad) que «es proposa analitzar la naturalesa innovadora del

pensament de Marsili de Pàdua a través de la publicació i l'estudi de les reaccions contemporànies a la seva obra» (p. 9). Cal valorar la rellevància del text de Guiu Terrena a partir d'aquest marc contextual, és a dir, en tant que és resposta i rèplica discordant a les afirmacions marsilianes. I és que el contingut del *Defensor pacis* posa en entredit la legitimitat de la sobirania i el domini de l'Església, i atribueix el poder a les institucions seculares, a la qual cosa Guiu Terrena reaccionà amb la *Confutatio*.

Però abans d'exposar el contingut del llibre, vegem-ne el sumari: *Nota del coordinador*, Alexander Fidora, en català (9) i en anglès (10); relació de les *Abreviatures* emprades (11); *Introducció* al text, a càrrec d'Alexander Fidora, titulada *Guiu Terrena i la filosofia política del seu temps – Guiu Terrena and the political philosophy of his time* (13-81), també en català i en anglès; el text original de la *Confutatio errorum quorundam magistrorum*, amb traducció a la pàgina del costat al català (*Refutació dels errors de certes mestres*) i, en pàgines posteriors, traducció a l'anglès (*Refutation of the errors of certain masters*) (83-171); *Index nominum* (*Auctores et scripta a Guidone aut ab editoribus allegata*) (173-175) i *Index rerum* (*Verba potiora in texto latino inventa aut ab editoribus disserta*) (177-179). La *Introducció* al text es divideix en cinc apartats: *Vida i obra de Guiu Terrena*; *La Confutatio: estructura i fonts*; *La Confutatio i els altres informes*; *La Confutatio i la butlla papal* i *Transmissió i criteris d'edició*. Cal destacar que aquest últim apartat es conclou amb una descripció del contingut del manuscrit Vat. lat. 10497 —testimoni base per l'edició del text en llatí— així com una referència a la història del mateix còdex, quelcom útil per posteriors estudis.

En el primer apartat de la *Introducció* es contextualitza l'obra en la vida i en la tradició escrita del seu autor, però també en relació amb les circumstàncies històriques que la motivaren. El text de Guiu Terrena és un informe que fou redactat a instàncies del papa Joan XXII, el qual envià una carta al rossellonès on es recollen sis errors d'ordre teològic. Ara bé, aquesta epístola papal, emesa l'any 1327, aplegava els errors marsilianes de forma anònima, és a dir, amb autoria desconeguda. En tot cas, la *Confutatio*, probablement escrita durant la primera meitat del mateix any 1327, és la resposta escrita a una petició o consulta papal que correspon, al mateix temps, a una preocupació del pontífex. Guiu, amb una creixent implicació a la Cúria papal a partir de l'any 1320, fou un dels tres teòlegs escollits pel pontífex com a consultor i redactor de certes inquietuds, entre les quals es trobaven tals sis errors senyalats. Tanmateix, cal advertir que en el manuscrit base Vat. lat. 10497 tan sols apareix la refutació del primer error de la llista papal. Tal i com noten els curadors de la publicació, aquesta primera errada és l'origen de la resta d'errors: es tracta de la refutació teològica de la posició de Marsili de Pàdua

en contra de la doctrina de la *plenitudo potestatis*. Guiu Terrena, després d'escriure tractats acadèmics (entre el 1310 i el 1320), redactà obres polèmiques i informes a favor de les posicions papals al respecte d'algunes qüestions controvertides (com el problema de les pràctiques màgiques, les profecies apocalíptiques o la pobresa absoluta de Crist). Amb tot, el rossellonès tingué una notable presència a la Cort papal d'Avinyò (ciutat on morí l'any 1342), en la qual esdevingué un dels principals consellers del papa Joan XXII.

Aquesta qüestió apuntada dona testimoni d'una quimera del papa respecte certes opinions teològiques del moment. El desassossec del màxim representat de l'Església s'inscriu en un litigi de grans dimensions, tant al llarg del temps com en l'espai. Es tracta de la disputa respecte l'atorgament de poders a l'Església i al seu portaveu. Marsili de Pàdua i Joan de Jandun —coautor del *Defensor Pacis*— foren molt crítics amb l'absolutisme del poder eclesiàstic, quelcom que Guiu Terrena, com a defensor papal, intentà contrarestar amb més arguments. Mentre Marsili i Joan cercaren de provar la preeminència de la jurisdicció i fiscalitat secular respecte els béns temporals de l'Església, el papa Joan XXII i els seus principals protectors maldaren per confutar aquesta posició i refermar així la sobirania i el domini de l'Església respecte els béns temporals. En el *Defensor pacis* es critiquen les relacions entre l'Església i l'imperi i la intervenció d'aquella en la política imperial, més enllà del poder espiritual. El nucli doctrinal de la disputa és focalitza en la defensa o l'atac a la doctrina de la *plenitudo potestatis*, és a dir, a l'atribució de la totalitat del poder al bisbe de Roma. Aquest terme, emprat pels canonistes medievals, descriu el poder jurisdiccional del papa i el seu poder monàrquic dins de l'Església. Aquesta doctrina és desestimada per Marsili de Pàdua en l'obra *Defensor pacis* (DP II, cap. IV, 9) i reconeguda per Guiu Terrena en la seva *Confutatio*. Cal senyalar que aquesta disputa doctrinal es personifica, però, en la oposició entre l'emperador Lluís de Baviera i la Cúria papal avinyonesa, amb Joan XXII al capdavant. Mentre l'emperador fou excomunicat per Joan XXII l'any 1324, el pontífex fou declarat heretge per Lluís de Baviera el mateix any. Marsili i Joan, tal com descriu el professor Fidora, constituïren reforços intel·lectuals en la lluita de l'emperador, mentre Guiu Terrena fou el suport del papa. Amb tot, el text recentment editat, en tant que peça clau en la condemna papal al *Defensor pacis*, dona testimoni d'una pugna de poders pròpia de l'Edat Mitjana. La discussió de la *Confutatio* contribueix, a més, a la revolució que efectuà la filosofia política a partir del segle XIV.

En el següent apartat de la *Introducció* s'analitza el contingut del text, així com les fonts i referències que conté, i es proposa una agrupació de capítols —que segueix la tipologia dels arguments emprats— que en permet la comprensió.

Guiu Terrena aporta arguments de caràcter fonamentalment teològic al debat, recurrent constantment als evangelis i a diverses fonts bíbliques i patrístiques (Agustí d'Hipona, Ambròs de Milà, Hilari de Poitiers, entre d'altres). Ara bé, l'argumentació del carmelita també abraça raons que fan referència a la història, a la filosofia i a la jurisprudència (fa referència al *Decretum Gratiani*). El resultat d'aquesta diversitat argumentativa emprada per Guiu Terrena és una refutació completa que combina «diferents fonts i tradicions intel·lectuals que corresponen a l'univers discursiu dels seus possibles adversaris» (58). Amb tot, Alexander Fidora distingeix quatre aproximacions metodològiques en l'estructura de la *Confutatio*: historicoteològica, logicoteològica, juridicoteològica i exegetica. Això és, Guiu Terrena es serveix d'arguments històrics, lògics, jurídics, junt amb arguments teològics, per confirmar la legitimitat de les possessions de l'Església.

El text de Guiu Terrena comença amb una advertència a l'emperador respecte els perills que corre en tenir mals consellers, quelcom que il·lustra amb diversos exemples bíblico-històrics. A aquesta consideració segueix la refutació teològica del primer error, en la qual s'argumenta a favor de la *plenitudo potestatis*. En ella es declina, adoperant la multiplicitat de perspectives argumentals mencionada, la tesi que afirma que els béns temporals de l'Església estan sotmesos a l'emperador (§ 9-16). L'argumentació de caràcter històric (§ 7-9) s'exhaureix en un relat històric del cristianisme, focalitzat en tres moments fonamentals que volen il·lustrar el conflicte entre els poders de l'Església i els de l'Imperi: la disputa entre Ambròs (bisbe de Milà) i Valentinià II (emperador romà); la suposada possessió de propietats personals per part de Jesucrist i els apòstols; la independència respecte els potentats seculars de l'Església d'Israel (o sinagoga, predecessora de l'Església cristiana). Aquests episodis històrics, que van de l'època romana als temps de l'Antic Testament, estan subjectes a interpretació i la de Guiu Terrena és només una – que no es correspon amb la lectura que en féu Marsili de Pàdua, és clar. De fet, molts passatges bíblics i patrístics són utilitzats per ambdós teòlegs en les seves respectives obres, però condueixen a conclusions oposades. En l'afany de demostrar que l'Església sempre ha posseït béns propis, amb independència de la jurisdicció secular, sembla que Guiu Terrena vol donar un fonament i una justificació històrica a la legitimitat de les possessions de l'Església.

L'argumentació lògica (§ 10-13) consisteix en una reformulació, en termes negatius, de la tesi de la submissió dels béns temporals de l'Església a l'emperador. El professor Fidora destaca la importància de la distinció dels béns temporals de l'Església, proposada per Terrena, entre els béns intrínsecs (exempts de la jurisdicció secular en tant que necessaris per la funció espiritual de l'Església) i els béns extrínsecs (subjectes al tribut de l'emperador). Aquesta distinció «permet a Guiu

de fer un plantejament diferenciat que, tot i mantenir la sobirania de l'Església respecte de les seves propietats, reconeix certs drets a l'emperador» (44). Guiu, seguint una argumentació essencialment lògica i molt rigorosa, estableix la superioritat del dret diví respecte el dret humà, superioritat que es fonamenta en el criteri de la raonabilitat. L'argumentació jurídica (§ 14-16) exposa, a pesar de l'exigua terminologia del moment, una idea de persona natural i de persona jurídica, amb els seus drets i deures en relació a la propietat. L'argumentació resta la base legal a l'emperador per sostreure els béns de qualsevol persona (inclosa l'Església en tant que persona jurídica), negant així la viabilitat a les pretensions imperials. De fet, aquest grup de capítols es conclou amb la definició d'heretge a qui sostingui que l'emperador pot apoderar-se dels béns intrínsecs de l'Església.

L'obra acaba amb una anàlisi del mode d'argumentació present en el *Defensor pacis* de Marsili. En els darrers paràgrafs (§ 17-22) Guiu Terrena ofereix un examen textual que mostra un error en l'argumentació marsiliana. El rossellonès constata una incorrecta interpretació del l'evangeli de Mateu (Mt. 17) per part del *padovese*, concretament de l'episodi en el qual Jesucrist ordena a Pere pagar el tribut als recaptadors d'impostos. Terrena realitza un estudi exeegètic del passatge en controvèrsia i conclou que Jesucrist no estava obligat a lliurar el tribut, en tant que no estava sotmès al poder de l'emperador, per tant el pagà per *motu proprio*. Per refermar aquesta llibertat de Crist, Guiu terrena també adopta una perspectiva ètica, que parteix del comentari de passatges aristotèlics. Amb tot, cal destacar com el carmelita demostra la insostenibilitat de les pretensions imperials, entre les quals es troben les posicions teològiques de Marsili de Pàdua, tot mostrant la causa dels seus errors. La *Confutatio* «ofereix una refutació integral: a més de demostrar la falsedat de la posició imperial, dóna una explicació de l'origen de l'error» (58). Alexander Fidora també destaca la versatilitat amb la qual Guiu Terrena confronta el problema, ja que en la refutació posa en joc competències de diverses tradicions i camps intel·lectuals.

En la condemna del papa Joan XXII a l'obra *Defensor pacis* també hi participaren l'augustiní Guillem Amidani de Cremona († 1356), amb la *Reprobatio errorum*; i el carmelita Silbert de Beek († 1332), amb la *Reprobatio sex errorum*. De manera que l'informe de Guiu Terrena no fou l'únic que provà de refutar el primer error de l'obra marsiliana. Guillem Amidani defineix la relació de subordinació dels béns temporals respecte l'Església, d'acord amb la doctrina del «domini universal» d'aquesta, i mostra quan és herètic afirmar que l'emperador se'n pot apoderar. D'altra banda, Silbert de Beek classifica els béns temporals de l'Església en quatre graus per tal d'assenyalar quins pertanyen al dret diví i quins al dret imperial. Com Guiu, Silbert reconeix que «l'Església està sotmesa a la

jurisdicció i fiscalitat imperial en algunes de les seves possessions, si bé aquests casos han de ser definits amb precisió» (66). Les fonts internes dels tres informes citats sovint coincideixen, així com les reflexions i conclusions obtingudes; ara bé, l'estructura i les línies d'argumentació difereixen. En tot cas, l'estudi de tals dos textos permet reconstruir el debat al respecte de la sobirania eclesiàstica i imperial amb més precisió. El professor Fidora cita un quart text, el *Tractatus contra praefatum Michaellem Caesena et socios eius* de Pere de Lutra, el qual és un plagi de la *Confutatio* de Guiu Terrena, concretament de la refutació del primer error. Aquest text és una prova de la difusió que tingué l'informe de Guiu Terrena més enllà del context espaciotemporal d'Avinyò.

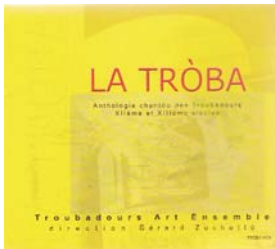
El resultat dels informes de Guiu, Guillem i Silbert fou la butlla sancionadora *Licet iuxta doctrinam*, promulgada per Joan XXII el mateix 1327. Aquest document papal exposa la refutació del primer error proposada pels tres teòlegs esmentats, encara que el pontífex es concentra en la part exegètica del final del discurs (exegesi de Mateu 17), de tal manera que «la butlla redimensiona el conflicte» (70). En l'argumentació per palesar la llibertat de Jesucrist a l'hora de pagar el tribut, la butlla també al·ludeix a proves distintes a les presents en els tres informes. En tot cas, sembla que Joan XXII, «guiat per un principi d'economia argumentativa, trià la manera més simple i neta, si bé no la més completa, de refutar els errors marsilians» (74).

Amb tot, el tercer volum de la col·lecció *Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae* comprèn una obra amb una concurrència molt notable en el debat, no exempt de polèmica, per la supremacia entre els dos poders hegemònics de l'Edat Mitjana: el poder eclesiàstic i el poder imperial. El text s'apregona en una de les qüestions més debatudes i influents de la filosofia política medieval, esdevenint un atestat històric d'un conflicte gran magnitud. Guiu Terrena reafirmà, des de la condició de defensor papal, la sobirania de l'Església i la potestat del pontífex sobre els béns temporals de la mateixa, a pesar de les opinions antagòniques que havien sorgit al respecte. I encara que els béns temporals es divideixin de tal manera que alguns d'ells cauen sota la jurisdicció de l'emperador, el carmelita defensa la potestat papal, tal com acredita l'última cita del text: «*quia nec Ecclesia dari imperatori tenetur, nec pontificalis apex, qui in ore capitae Ecclesiae praeeminet, subici regibus potest*» (Urbà II a *Decretum Gratiani*, pars 2, causa 23, q.8, cap.22). La *Confutatio*, amb una riquesa textual excepcional, gaudeix també d'interès filosòfic, teològic, bíblic i jurídic, donada la particularitat i heterogeneïtat de la seva argumentació. La controvèrsia teològica i política a què adueix rau en el fet de ser defensa i fonamentació d'un poder eclesiàstic il·limitat i ser, al mateix temps, una mesura del combat pontifici contra les heretgies del moment. De fet, l'obra

comprèn una definició del que és herètic afirmar en relació al poder imperial. Cal advertir que Guiu Terrena ja havia proposat la infal·libilitat del papa en les *Questions quodlibetals*, erigint-se així com un teòleg i filòsof de vàlua dins del pensament polític de la baixa Edat Mitjana.

Per acabar, felicitem els curadors i responsables d'aquesta edició i remarcuem la bellesa de la presentació material (enquadernació de tapa dura, cobertes, paper) i del disseny del text; així com el valor que té l'edició dels testimonis escrits i les fonts de la filosofia medieval de la Corona d'Aragó, com és el cas. La col·lecció *Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae* respon a una necessitat cultural, d'estudi i divulgació del nostre patrimoni, la tasca de la qual tan sols em queda agrair.

Maria Cabré Duran
Universitat Autònoma de Barcelona
 Maria.Cabre@uab.cat

La Tròba. Anthologie chantée des Troubadours XIIe et XIIIe siècles, Troubadours Art Ensemble, dir. Gérard Zuchetto, Tròba Vox (TRO15, 16, 17, 25, 27), 2007-2011 [22 CDs]

Desde que Friedrich Gennrich, en su célebre edición en tres volúmenes *Der musikalische Nachlass der Troubadours* (Darmstadt, 1958, 1960, 1965), puso por vez primera el repertorio musical de los trovadores a disposición de la comunidad científica internacional, “Los trovadores” pasaron a convertirse en un clásico de la discografía de la música antigua. Dejando a un lado el canto gregoriano, sin duda se trata del repertorio que mayor atención ha recibido por parte de los intérpretes